

HANDAN: MAKSADIN KIZI, KÜLKEDİSİ, YAHUDA¹

HANDAN: PURPOSE'S DAUGHTER, CINDERELLA, JUDAS

Seçil Okumuş²

ÖZ

Romanlarının büyük bir çoğunluğunda ideal kadın imajı oluşturmaya çalışan Halide Edib Adıvar'ın 1912 yılında yayımlandığı Handan adlı romanını Colette Dowling tarafından literatüre kazandırılan Sindrella kompleksi etrafında değerlendirilmiştir. Bu çalışmada Handan karakteri Sindrella kompleksini oluşturan nedenler ve sonuçları üzerinden incelenmiş ve bu karakterin bağımsızlık korkusu yaşadığı tespit edilmiştir. Handan'ın farklı kişilerin bakış açısından okura sunulması sayesinde Handan farklı perspektiflerden okunmaya müsait hale gelmiş ve bu sayede Sindrella kompleksine dair yapılan değerlendirmelerde daha net sonuçlara ulaşılabilmektedir. Handan'ın büyüme-gelişme aşamalarının büyüme-gelişmeden çok büyüme-küçülme şeklinde ilerlemesi Sindrella kompleksinin ilk işaretleri olarak tespit edilmiştir. Rehbersizliğin, başarıya sıkı sıkıya bağlanamamanın, aşkı başarıdan daha üstün tutmanın, akıl-kalp-beden üçlüsü arasında gelgitler yaşamamanın, bir erkek Tanrının arkasına sığınmanın bu büyüme-küçülme durumuna sebebiyet verdiği ifade edilmiştir. Netice itibarıyla Handan'ın aşksız bir yaşam riskine atılmayı reddedip başarıdan uzaklaşması, kadınsı olmayı arzulaması, küçük bir kız çocuğu gibi korunmaya muhtaç hissetmesi, başkalarına yaslanmayı bir gereklilik olarak kabul etmesi, güvenlik mitinin ardından koşması Sindrella kompleksi ile ilişkilendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halide Edib Adıvar, Handan, roman, Sindrella kompleksi, bağımsızlık korkusu, aşk.

ABSTRACT

In this study, which was created with the aim of evaluating the novel Handan, published in 1912 by Halide Edib Adıvar, who tried to create an ideal female image in the majority of her novels, around the Cinderella complex introduced to the literature by Colette Dowling, the character Handan was examined in terms of the reasons and consequences of the Cinderella complex, and it was determined that this character had a fear of independence. By presenting Handan to the reader from the perspectives of different people, Handan has become available to be read from different perspectives, and thus, clearer results can be achieved in the evaluations of the Cinderella complex. Handan's growth-development stages progressing in the form of growth-shrinkage rather than growth-development has been identified as the first signs of the Cinderella complex. It has been stated that lack of guidance, not being able to hold on tightly to success, prioritizing love over success, experiencing fluctuations between the mind-heart-body trio, and taking shelter behind a male God cause this growth-shrinkage situation. As a result, Handan's refusal to risk a life without love and turning away from success, her desire to be feminine, her feeling in need of protection like a little girl, her acceptance of leaning on others as a necessity, and her running after the myth of security are associated with the Cinderella complex.

Keywords: Halide Edib Adıvar, novel, Cinderella complex, fear of independence, love.

¹ Bu makale Otoriter Anneler, Kayıp Babalar, Zedelenen Çocukluklar "Türk Kadın Romancılarında Sindrella Kompleksi" (1970-1980) adlı tezden türetilmiştir.

² İstanbul Üniversitesi, secilokumuss@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8336-4007

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Seçil Okumuş, **e-posta:** secilokumuss@hotmail.com,
Gönderilme /Submitted: 28.12.2023 **Kabul/ Accepted:** 29.04.2024

Giriş

İlk evliliğini bağımlı bir kişilik geliştirdiği için sonlandıran Colette Dowling ikinci evliliğini gerçekleştirene kadar kendisinin ve çocuklarının geçiminden tek başına sorumlu olur; ancak ikinci evliliğini yapması ile tekrar bağımlılığa dönüş yapan Dowling bu kez bağımlılığını inşa ettiğini fark edemez. Eşi Lowell'in durumun netliğini ortaya koymasıyla sahte bağımsızlık maskesinden sıyrılmak isteyen Dowling "*Beyond Liberation: Confessions of a Dependent Woman*" (Özgürlüğün Ötesinde: Bağımlı Bir Kadının İtirafları) adlı bir makale yazar ve bu makale ile Dowling bağımsızlık yolundaki ilk somut eylemini gerçekleştirir. Makalenin yayımlanmasıyla birlikte kendisine gelen mektupların çokluğu ve kendi yaşantısı ile öteki yaşantıların benzerliği sonucunda Dowling, farklı kesimden, tabakadan, meslektan kadınlarla görüşür ve onların yaşadıklarını kendi yaşamına eklemesi ile *Sindrella Kompleksi: Çağdaş Kadının Bağımsızlık Korkusu* (1998) adlı kitabının oluşumu gerçekleşmiş olur. Colette Dowling kitabın temel savının kişisel, ruhsal bağımlılığın (başkalarının bakımı ve gözetimi altında olmaya yönelik derin arzunun), bugünün kadını engelleyen bir güç olduğunu ifade eder ve bu savı başarı uçuşumuna maruz

kalmak, kadınsı olmayı arzulamak, babasının küçük kızı gibi hareket etmek, başkalarına yaslanmayı öğrenmek, çekememezlik ve rekabetçilik, güvenlik mitinin arkasından koşmak gibi nedenlerle bütünler.

Sorunun çocuklukta başladığını ileri süren Dowling, yetişme tarzımıza ilişkin her şeyin bağımlılık üzerine kodlandığını ileri sürer. Örneğin erkek bebeklerin kız bebeklerden daha çok ve sertçe kucağa alındığından; kız çocukları ağladığı zaman hemen yardımlarına koşulmasından; erkek çocuklarına kendi hatalarını düzeltme fırsatı verilirken kız çocuklarına bu toleransın gösterilmeyişinden; kızlar için fiziksel ürkekliğin, aşırı sakinimliliğin, sessiz, iyi huylu olmanın ve yardım ve destek için başkalarına yaslanmanın doğal kabul edildiğinden söz eder ve bu durumların bağımlı kadının oluşumuna destek olduğundan bahseder. Çocukluktan itibaren sağlıksız ölçüde bağımlı olmanın olumsuz sonuç doğuracağını düşünen Dowling, yaşamının ilk üç yılında pasif olan bir kızın ergenlik başlarında da pasif kalacağını ifade eder. Aşırı korumacı tutuma sahip ebeveynler tarafından yetiştirilmenin kız çocuğunda korunma ve bakılmanın doğal bir gereklilik olarak görülmesine sebebiyet verebileceğinden söz eden Dowling, ayrıca bağımlı olan annelerin bağımlı kız çocukları yetiştireceğinden

Sorumlu yazar / Corresponding Author: Seçil Okumuş, **e-posta:** secilokumuss@hotmail.com, **Gönderilme /Submitted:** 28.12.2023 **Kabul/ Accepted:** 29.04.2024

bahseder. Kendi istediği yönde ilerlediği sürece kızına destek olan ve teşvik edici bir tutum sergileyen ebeveynlerin kızlarının aksi bir yöne gitmesi neticesinde tüm destek ve ilgilerini çekmesi üzerine babanın ve annenin ihanetinin gerçekleşeceğini ifade eden Dowling, bu duruma maruz kalan kız çocuğunun bağımlı bir kimlik geliştireceğini belirtir.

Sindrella kompleksi din, dil, ırk fark etmeksizin eğitilmiş, eğitimsiz her kadını pençesi altına alabilen, kadının bağımsızlık korkusunu ifade eden kavramın adıdır. Kadının bağımsızlık korkusunun oluşumu çok çeşitli nedenlere dayansa da ilk ve en önemli neden kadının çocukluğunu ne şekilde geçirdiği ile ilgilidir. Bireyin kimliğinin biçimlendiği dönem olan çocukluğun eksik, yarım şekilde geçirilmesi, kız çocuğunun bağımsızlığa karşı bir korku duyarak yetiştirilmesi bireyin bütünlüklü bir gelişim gösteremeyeceğinin ve bunun neticesinde bağımsızlıktan korkacağıının göstergeleridir.

Halide Edib Adıvar'ın 1912 yılında yayımladığı *Handan* romanı Sindrella kompleksi üzerinden okunmaya elverişli bir romandır. Handan'ın büyüme-gelişme aşamalarının büyüme-gelişmeden çok büyüme-küçülme şeklinde ilerlemesi

Sindrella kompleksinin ilk işaretleri olarak görülmektedir. Handan'ın büyüme-küçülme şeklinde ilerleyen sürecinin ardındaki içsel ve dışsal sebepler ve nihayetinde Sindrella kompleksine yakalanmasındaki nedenler "Maksadın Kızı", "Külkedisi", "Yahuda" başlıkları altında incelenecektir.

1. Maksadın Kızı Handan

Halide Edib Adıvar'ın ideal olarak benimsenmesini istediği kadın tipi Handan'ın şahsında belirir. Diğer kızlara benzemeyen Handan, amcasının kızı Neriman'dan da ayrı bir kişilik gelişimi sergiler. Örneğin Neriman "kendi yeşil ve sakit yuvasının haricinde bir şey" (Adıvar, 2017: s.27) bilmek istemezken Handan daima öğrenmek ve hep daha fazlasını öğrenmek üzerine bir yaşam kurar. Neriman'ın eşi Refik Cemal'e "Bugün bizim tahsilimizi kazıyan bir lisan, biraz da edebiyat bulursun. Fakat Handan öyle değildi. Onda öğrenmek bir ihtirastı. Bilmek, daima bilmek, yalnız kitaplarda değil, tabiatta, insanlarda her şeyi, görünmez şeyleri bilip anlamak için onda ebediyen susamış bir dimağ vardır. (...) Bir iki lisan öğrenip biraz piyano çalıp çekildikten sonra onun öğrenmek iştiağı her gün daha şiddetle artıyordu. Ona daha âlim, daha yüksek hocalar tutuyorlardı" (Adıvar,

2017: s.47) şeklindeki sözleri Handan'daki öğrenme iştiağının derecesini gösterir niteliktedir. Handan'ın karşısında Neriman'ın varlığı Handan'ın ideal olanı ne derece temsil ettiğini daha net ortaya koymak içindir. Neriman yalnız Batı'ya hayran ve Batı'yı tanıırken Handan, Doğu'yu bilmesinin yanı sıra Batı'yı da bilir diğer bir ifadeyle Neriman “yeni dünya kız”ıyken (Adıvar, 2017: s.11) Handan hem yeni hem de eski dünyanın kızıdır. Diğer bir deyişle Neriman içinde yaşadığı toplumun olaylarına kayıtsız kalırken Handan memleket meseleleri hakkında endişelenir, yaşananlar üzerine yapabileceklerini düşünür, fikirlerini genişletebilmek ve geliştirebilmek adına kendisinden yaşça büyük babasının arkadaşlarıyla sohbetler eder.

Özel hocalardan ders alan Handan bir müddet sonra amcasının oğlu Nâzım'dan musiki, edebiyat, felsefe, içtimaiyat vb. dersleri almaya başlar; fakat Handan, Nâzım'ın kendisinden daha bilgili olduğunu görmesi karşısında küçüldüğünü, solduğunu hatta bir hiç olduğunu düşünür. Handan bilgisine bilgi, görgüsüne görgü katmayı arzular. Karanlık ve bedbaht olarak gördüğü memleketi dolaşarak “kendisinden evvel gelen büyük ve güzel ruhların insanlara mirası olan şeyleri memleketinin insanların

ruhuna akıtmayı ve ruhunun bütün arzuları ve kabiliyetleri ile memlekete dökülmesini düşler” (Adıvar, 2017: s.56). Bütün emelinin bütün Anadolu'yu dolaşarak halkın ruhunu, dimağını uyandırmak için çalışmak, çabalamak olduğunu söyleyen Handan, bu dönemde idealleri ile benliğini bütünleştirmiş gibidir.

Handan'ın fikri anlamdaki üstünlüğü noktasındaki fikir birliğinin aksine dış görünüş noktasında bir kabul yoktur. Halası Sabire'nin “Handan her şey olabilir, akıllı bir kızdır fakat güzel değildir (Adıvar, 2017: s.14) şeklindeki sözleri Handan'ın dış görünüşünden çok bilgi derinliği ile ön plana çıkartıldığını gösterir. Fikri bakımdan Handan, Neriman'ın üstünde görülürken dış görünüş bakımından Neriman bir üst seviyede kabul edilir. Neriman bütün kadınlığı, muhabbet ve saadeti temsil ederken Handan'ın kalın parmakları vardır, bir sabahlık ile dolaşır oysa Neriman'ın parmakları incedir, iyi dikilmiş koyu renkli elbiseler giyer. Neriman bir bütün halinde dış görünüşü ile dikkat çekerken Handan'ın yalnız saçları ve gözleri dikkat çeker. Ancak Handan için zeki olmak kadar güzel kabul edilmek de büyük bir gerekliliktir. Örneğin Selim Bey'in kardeşi Salim Bey'in iltifatı karşısında kalbinin bütün kuvvetiyle

yerinden sıçradığını söyleyen Handan, Neriman'a yazdığı mektupta güzellerin, kendisi gibi güzel olmayanların, güzel dendiği vakit ne hissettiklerini bilemeyeceklerini ifade eder. Neriman'ın Handan'a güzelliğe çok ehemmiyet verdiğini söylemesi üzerine "Elbet ya" şeklindeki cevabı Handan'ın güzel olma kaygısı hissettiğini ve güzel olmayı, öyle kabul edilmeyi önemseydiğini gösterir.

Handan cinsiyetinden yoksun, yalnız zihnini geliştirecek eylemlerle meşgul olarak tasvir edilir ancak bu durum onun cinsel anlamda kendini bastırmasına sebebiyet verir. İçten içe ruhunda sevgiye dair bir yokluk ve boşluk hissedilen Handan, fikri anlamdaki açlığının yanında sevmeye ve sevilmeye ihtiyaç duyar diğer bir ifadeyle yalnız aklının doyması Handan'ı bir müddet idare eder. Amcasının oğlu Nâzım ile tanışması, ondan ders alması, zamanla Nâzım'ın Handan için "elem mürebbisi, hayat mürebbisi" (Adıvar, 2017: s. 47) olması duyduğu yokluğu giderir; ancak Handan, Nâzım'ı hem aşk yoldaşı hem fikir yoldaşı olarak görürken Nâzım'ın Handan'ı yalnız fikir yoldaşı olarak görmesi Handan'ın tekrar bocalama yaşamasına sebep olur. Nâzım'ın "Memlekette belki bir gün büyük şeyler olacak, belki bu büyük şeyleri biz yapacağız belki ateş, kan, duman ve ölüm

yapanlardan olur musunuz" (Adıvar, 2017: s.73) şeklindeki sözleri Handan'ın Nâzım'ın teklifini geri çevirmesine sebep olur çünkü Handan'a göre Nâzım'ın sevdiği kendisi değil, maksatları yerine getirme noktasındaki uyumdan dolayı oluşan bir evlenme arzusudur. Nitekim Handan'a göre Nâzım'ın aşk diye söylediği şey "o kadar uzak bir hurufat kahramanının, bir Jüpiter'in, vazifeşinas bir Roma imparatoru heykelinin aşkına benzer bir şey"dir (Adıvar, 2017: s. 82). Zihnen tam bir doyum verebilen Nâzım'ın aşk noktasında güdük kalması Handan için büyük bir hayal kırıklığıdır. Bu durum Handan'ın beklediği aşktan uzak bir şeydir. Handan duyduğu hayal kırıklığını Neriman'a yazdığı mektupta şu şekilde ifade eder:

Nâzım'ın hülyasını takdis ediyorum, yalnız bu hülya ruhumun bir tarafını, pek derin ve basit bir tarafını çıplak bırakıyor. Neriman, Neriman, ne olur gitmem diyeydi; ne olur, biraz, ne bileyim nazarıyla ruhumu ısıtayıdı, elleri ellerimi maksadını yaşatacak birer makine değil, Handan'ın zavallı, âciz kadın elleri diye elleri içinde tutayıdı; biraz, biraz. Hiç olmazsa beni benim için sevdiğini söyleseydi (Adıvar, 2017: s.82)!

Bu aşktaki hararetin eksikliğinden üşüdüğünü ve büzüldüğünü ifade eden Handan için hayatının bundan sonraki evreleri büyük aşkı aramakla geçer. Colette Dowling Sindrella kompleksine sahip kadınların aşksız bir yaşam riskine atılmaktansa, çok şeyden vazgeçmeye (okulu bırakmaya, hırslarına sırtını dönmeye, kaygıyla Yüzde Seksen grubunun bilinmezliğine gömülmeye) hazır olduklarını ifade eder (Dowling, 1998, s.189). Handan da aşkı ideale tercih eder, kullanılmayan yetenekleri, becerileri zamanla küflenir. “Özgürlüğün ilk heyecanı yerini yükselen kaygıya bırakınca” (Dowling, 1998: s.72) bilgi bakımından herkesten farklı ve üstün olan Handan herkes gibi olmaya başlar; görmezden geldiği arzuları daha güçlü bir şekilde geri dönerek ondan intikam alır.

2. Küllerin Kızı Handan

Colette Dowling kadınların, tanım (kimlik duygusu) için başkasına yöneldiklerinden; kendilerini, bir başkasının gözünde görme derecesinin yüksekliğinden; söz konusu kişiye bir şey *olması* (ölmesi veya ayrılması, hatta belirgin bir şekilde *değişmesi*) halinde, kendilerini artık göremediklerinden söz eder (Dowling, 1998:

s.52). Handan farkında olmasa da kimlik duygusu için Nâzım’a yönelmiştir ve Nâzım’ın yokluğu neticesinde kendini, hayallerini göremez hâle gelir. Arzuladığı büyük aşkı Nâzım’ın verememesi, terk edilmişlik duygusu hissetmesi ile bağımlı bir kimlik geliştirmeye başlayan Handan, ruhunun derinliklerinde sevgiye duyduğu açlığı gördüğü sevgi kırıntısına tutunarak doyurmaya çalışır. Dowling kadınların bir idealden vazgeçmesinin ardındaki sebep için şunları ifade eder:

Çoğu kez bir kadının koca bulduğu an müziği, eğitimini, mesleğini ne kadar kolay kenara bıraktığını şaşkınlıkla izleriz. Bunun nedeni kendisini tasarılarına, gerçekleşmesinden büyük bir çıkar sağlayamayacak kadar az vermiş olmasıdır. Her şey onun kişisel hırsını engellemek için el birliği yapar. Buna karşılık devasa bir toplumsal baskı onu, evliliği toplumsal bir konum, bir doğrulanma olarak görmeye davet eder (Dowling, 1998: s.101).

Handan’ın ideallerinden vazgeçmesi, kişisel hırslarının yerini evliliğin alması onun Anadolu’yu boydan boya dolaşarak halkın ruhunu uyandırmak noktasındaki arzusuna sıkı sıkıya bağlı olmadığını göstermektedir. Handan’ın kendisinin yanı sıra bu duruma

kimsenin bir tepki göstermemesi kişisel hırslarının toplum tarafından da büyük bir kabul görmediğini gösterir. Handan'ın kendi kendisinin rehberi olamamasının yanı sıra bu rehberliği üstlenecek kimsenin olmaması da ideallerini bir anda unutmasına sebep olur. Nitekim Handan'a doğru yolun evlenmek değil de kendi benliğini inşa etmek olduğu noktasında kimse bir söz söylemez. Bir kızın evlenmemesinin kötü bir şey olduğunu öğrenerek büyüyen³, bir kadının bağımsızlığını elde etmesinin istenmeyen bir durum olduğunu ve kadının bir erkek olmadan kendini çıplak hissedeceğini görerek yetişen Handan'ın evliliğe kutsallık atfetmesi, bağımsızlık noktasında attığı adımlardan bir hayal kırıklığı neticesinde direkt vazgeçmesi bu bağlamda normal karşılanmalıdır. Nitekim Handan “mutlu olmak için sevilme gerektiğini öğrenir (Beauvoir, 2021: s. 33).

Simone de Beauvoir *İkinci Cins* adlı eserinde bir genç kız için, aranan kadın olmamanın aşağılayıcı olduğunu; bundan kurtulmak için karşılarına çıkan ilk erkeklerle evlendiklerini; genç kızların evlenmek için evlendiklerini ifade eder (Beauvoir, 2021:

s.160). Handan da güzel olmamanın getirdiği kaygı ve korku neticesinde ilk aşkı Nâzım'dan kalan hayal kırıklığı karşısında karşısına çıkan ilk erkekle evlenir. Handan, Hüsnü Paşa ile fikri bakımdan ortak olduğu yahut ayrıldığı noktaları, Hüsnü Paşa ile ortak bir yaşam sürdürmek isteyip istemediğini, Hüsnü Paşa'yı sevip sevmediğini düşünmez. Handan'ın hem kişisel ideallerine çok sıkı bağlanmaması hem kadınlık yazgısını kaçırmak istememesi hem erkek Tanrılar arasında yaşaması hem de rehberden yoksun olması kendi kanatlarının koruyuculuğuna sığınmak yerine Hüsnü Paşa'nın kanatlarının altına sığınmayı istemesine, kurtarılmaya dair bir arzu duymasına neden olur. Netice itibariyle bu durum Hüsnü Paşa'nın başta Handan'ı etkilemek için gösterdiği ilgi ve alaka zamanla yok olsa da Handan'ın kendisine deyim yerindeyse körkütük âşık olmasına sebebiyet verir.

Nâzım'ın ölümüyle birlikte tüm ideallerini unutan, kendisinden yaşça büyük Hüsnü Paşa ile gelinliksiz, duvaksız, sessiz sedasız bir evlilik yapması; Hüsnü Paşa'ya “yaslanma fırsatı” (Dowling, 1998: s.13)

³ Bu konuda halasının şu sözleri Handan'ın yaşadığı evdeki evlilik algısının nasıl olduğunu gösterir: “Kızın bir erkekten çok akıllı olduğuna şüphem yok, onda eksik olan akıl değil ki. Zaten hep bu başka

kızlara benzemeyen hâleri onu evde bırakacak diye korkuyorum. Bu delilikleri affettirecek kadar güzel olsa bari” (Adivar, 2017: s.69)

bulduğu an ilerlemekten, idealleri uğruna mücadele etmekten vazgeçmesi Handan'ın "fobik kadın"⁴ olduğunu gösterir. Hüsnü Paşa ile olan evliliğinde istediği ilgi ve alakayı bulamasa da -sözde koruyuculuk sebebiyle- Hüsnü Paşa'ya bağlanması bu fobik tutumunu gösterir. "Evde kalmak gibi bir toplumsal seçeneğe sahip olması" (Dowling, 1998, s.145) ise Handan'ı eve mahkum eder. Handan'ın hayatının bu evresinde kurban kimliğine büründüğü görülür. Bu kimlik Handan'ın hayatında olup bitenlere karşı bir tepki verememesi, hayatı ile ne yapacağını düşünmemesi ile sonuçlanır.

Hüsnü Paşa'nın bir erkeğin kadına bağlanmayacağını söylemesi ve bunun bugüne kadar rastlanan bir durum olmadığını ifade etmesi karşısında Handan sessizliğini sürdürür. Hüsnü Paşa bu tutumuyla aldatmayı meşru hâle getirmek ister. Hüsnü Paşa, kadınlığın evine bakmakla, eşyanın kıymetini anlamakla oluştuğunu düşünür. Handan'ın bu özelliklere sahip olmaması ise Hüsnü Paşa'ya göre Handan'ın tam bir kadın olamadığının göstergesidir. Handan "bir paçavra gibi"

(Adıvar, 2017: s.143) aşağılandığının, görmezden gelindiğinin, yok sayıldığının farkında olsa da sevilme ve görülmek arzusu Handan'ın Hüsnü Paşa'nın yanından ayrılamaması ile neticelenir. Hüsnü Paşa'nın Handan'a "Ben benim olan şeyi elimi uzattığım zaman alacağımı biliyorum" (Adıvar, 2017, s.143), "Seni bir kadın diye sevdim, bir kadın diye sevmediğim zaman bıraktım" (Adıvar, 2017, s. 159), "Seni sürükleyip yerlere yatırmak, seni ayaklarımla ezmek, senin başını çamurlara sürüklemek hevesiyle yanıyorum. Onun için, seninle yaşayamayacağım. Fakat sen benimsin ve benim kalacaksın. Hiç kimsenin olmayacaksın" (Adıvar, 2017: s.160), "En doğrusu, kalkıp İstanbul'a gitmen, bir köşede beni beklemendir" (Adıvar, 2017: s.160) şeklindeki sözlerine rağmen Handan, Hüsnü Paşa'nın yanında bir duruş sergilemekten vazgeçmez. Hüsnü Paşa'nın şu ifadeleri Handan'ı bir nesne olarak gördüğünü, Handan'ın benliğini zedelemekten çekinmediğini gösterir:

⁴ Dowling fobik kadınlar hakkında şunları ifade eder: "Bu kadınlar, erken bir dönemde özgüvenli ve duygularını kontrol eden birisi gibi gözükme ihtiyacı duyma eğilimi gösterir. Çocukken, güç ve dayanıklılık yanılması verecek beceri ve özellikler geliştirmek için çok çaba harcarlar. Erişkinliklerinde ise çoğu kez öz-yeterlilik imajını pekiştirecek işlere yönelirler. Fobik eğilimli

kızların ulaşmaya çalıştığı şey kendi içinde kesinlikle normal, hatta hayranlık verici bir çabadır. Bu, başarıma itkisi bir zorlanıma dönüştüğü zaman nevrotik bir yapı kazanır (başaramazlar). Böyle bir genç kadın için varoluş nedeni, güvensizlik ve korkularını gizleyebileceği bir kale inşa etmektir" (Dowling, 1998: s.75).

Seni temin ederim ki senin verdiğin zevki sırf maddi zevki bile başka bir kadın bana veremiyor. Fakat o başka kadınlar meşrebime daha yakın, bana daha yakın. Yanlarında bu yabancılık ezasını duymuyorum, hırçınlaşmıyorum. Biraz sabret Handan. Sabır derken de açık davranayım, böyle giderse üç ay sonra bile müşterek hayatımıza avdet edeceğimi bilmiyorum. Fakat yine bu üç ay hürriyetimi çok görme. Eminim ki yüz sene ben başka yerlerde olsam, sen de en yakıcı tentation'larla muhat olsan yine benimsin; efkârınla, vücudunla benimsin. (...) Sen öyle kadınlardansın ki, kocan kim olsa aynı vefa ve temizlikle onun olacaktın. Ben bu benim olan şeyi elimi uzattığım zaman alacağımı biliyorum. Bu benim olan şey de benim elimi uzatacağım dakikayı beklesin! (...) Emin ol ki param da, kuvvetim de bitiyor. Bilmem daha iki sene ya bu hayatı devam edebilirim ya edemem. O vakit sana avdet edeceğim, senin olacağım, yetişmez mi (Adıvar, 2017: s.143)?

Hüsnü Paşa için Handan'ı elde etmiş olmak, ona sahip olmak bir gurur kaynağıdır. Bir kez sahip olunanın hep öyle kalacağını düşleyen Hüsnü Paşa, kendi Tanrılığını ortaya koyabilmek adına Handan'a daima eksik ve yetersiz olduğunu hissettirir. Hüsnü Paşa'nın bir müddet kendisinden ayrı yaşama

isteğine onay veren fakat döneceğine duyduğu inancı hiç eksilmeyen Handan ise her gün Hüsnü Paşa'nın dönmesini bekler. Handan'ın bu tutumu bağımlı bir kişilik geliştirdiğinin en kesin göstergesidir. Dowling bağımlı kadının kendini gerçek bir esarete bulduğunu; aşağılandığını, "zalime", yani bağımlı olduğu kocasına bel bağladığını ifade eder (Dowling, 1998: s.108). Handan'ın da Hüsnü Paşa'ya bel bağladığını, ondan gelecek olan her türlü iyi ya da kötü şeye katlandığını ifade etmek mümkündür.

Hüsnü Paşa'nın yaşam şekliyle Handan'ın bir türlü uyuşamaması, Hüsnü Paşa'nın Handan'ı sürekli aşağılaması, ona hakaretler etmesi, aldatması, geri dönmemesi Handan'ın geçici bir bilinç kaybı yaşaması ile neticelenir. Handan'ın geçici bir bilinç kaybı yaşarken dahi Hüsnü Paşa'yı zihninden atamaması "korunma karşılığı sahibinin önünde el pençe duran köleler"den (Dowling, 1998: s.108) biri haline dönüştüğünü gösterir. Hüsnü Paşa'nın kendisini hep sarışın, mavi gözlü, elleri ince ve damarlı kadınlarla aldatması Handan'ın bilinçaltına yerleşir ve rüyasında bu bilinçaltının izdüşümü ile karşılaşır. Bir kimyager yardımıyla gözlerinin mavi, saçlarının sarı, ellerinin ise ince ve damarlı olmasını sağlar. Dowling, Sindrella

kompleksine yakalanan kadınlarda boşanmanın bir fobi oluşturduğunu ifade eder (Dowling, 1998: s.90). Handan da tüm yaşanılanlara rağmen Hüsnü Paşa'dan boşanmak istemez çünkü ona göre evliliğin yıkımı bir büyübozumudur. Büyünün sihrinin gitmesine rağmen Handan'ın büyüden vazgeçmemesi boşanmaya dair bir fobisinin olduğunu, ayrılma noktasında bir kararlılık göstermek istemediğini ve bu durumdan duyduğu kaygıyı gösterir. Dowling, sorun belirtilerini görmezden gelmenin, olabildiğince az sorgulamanın ve "katlanmanın", bağımlı kişiliğin tipik özelliği olduğunu ifade eder (Dowling, 1998: s.74). Handan da hakarete uğramasını, görmezden gelinmesini, aldatılmasını yok sayarak, yaşanılanları sorgulamayarak, tüm yaşanılanlara katlanarak bağımlı bir kişilik geliştirdiğini gösterir. Handan "bir serap tarafından aldatıldığını fark ettiğinde artık çok geçtir, bu macerada bütün gücü tükenmiştir" (Beauvoir, 2021: s. 373).

3. Yahuda Handan

Colette Dowling, Sindrella kompleksinin en yıkıcı olmasa bile, acıklı sonucunun yaşlılıkta terk edilmişlik duygusu olduğunu ifade eder (Dowling, 1998: s.46).

Handan, Hüsnü Paşa ile evlendiğinde henüz çok gençtir; ancak genç olması yaşlılığında yalnız kalmaktan korkmasını engellemez. Handan, hem bu korkusundan ötürü hem de koruyucu olarak gördüğü Hüsnü Paşa'nın bu görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirememesinden dolayı Neriman'ın eşi Refik Cemal'e yakınlık duyar. Bilinci yerinde olmadan bu tercihi yapmış olan Handan'ın Refik Cemal'i hem fikren hem de bedenen kendine yakın hissettiği görülür. Handan, yavaş yavaş kalbindeki boşluğu Refik Cemal ile paylaşır. Örneğin Refik Cemal'e kimseye benim diyememekten duyduğu acıyı anlatır, bir kadının tamamen kendisinin olacak şeyin ancak bir çocuk olabileceğini ifade eder. İlkte Handan'a karşı bir şey hissetmeyen Refik Cemal ise Handan'ı kıskanan Neriman'a "O efkârımın kardeşi; eşi; sen, sevgilim, hayatıma, kalbime hâkim kadın, her şeyim, arkadaşım ve sevgilim" (Adıvar, 2017: s.124) şeklinde cevap verir. Refik Cemal'in -öyle olduğuna inanmak istemese de- Neriman'a duyduğu sevgi bir fikir arkadaşlığına, bir ruh benzerliğine dayanmaktan çok Neriman'ın dış görünüşünün çekiciliği üzerine

kuruludur. ⁵ Refik Cemal, Neriman'ın kendisindeki değişikliklerinin farkına varmadığını, annesi ve komşunun kızının dahi kocalarının ruhlarıyla daha meşgul olduğunu ifade eder; ancak Neriman'ın sıhhatini, keyfini kaybetse ve hatta sakat olsa” da (Adıvar, 2017: s. 27) kendisine ikinci bir kadını düşünmeyeceğini, Neriman'ı çok sevdiğini ifade eder. Refik Cemal'in Neriman'a duyduğu sevginin sadece bedensel olduğunu anlaması Handan ile ise fikri anlamda sohbet edebilmesi ve Neriman'ın bu yöndeki eksikliğini fark etmesi Handan'a karşı bağlılığını inşa etmesine neden olur. Handan da Nâzım'da ve Hüsnü Paşa'da bulamadığı zihnî ve bedenî aşkı Refik Cemal'de bulur.

Handan'ın yakınlık gördüğü erkeğe yaklaşması, “yaşamak için korunmaları gerektiğine” (Dowling, 1998: s.106) inanan kadınlardan biri haline dönüştüğünü, yalnız kalmaktan, erkeksiz olmaktan korktuğunun göstergesidir. Simone de Beauvoir kadını büyük çoğunlukla bir sevgilinin kollarına atanın hınçtan çok düş kırıklığı olduğunu; evlilikte aşkı bulamadığını, beklentisi gençliğini büyülemiş olan şehveti ve zevkleri hiçbir zaman yaşayamama fikrine kolay

kolay razı olmadığını ileri sürer. Beauvoir evliliğin, kadınları her tür erotik doyumdan yoksun bırakarak, duygularının özgürlüğünü ve özelliğini inkâr ederek, onları zorunlu ve ironik bir diyalektikle zinaya yönelttiğinden söz eder (Beauvoir, 2021: s.287). Handan'ı da Refik Cemal'in kollarına atan bir düş kırıklığıdır. Handan, Hüsnü Paşa'ya büyük aşkı bulduğunu düşünerek gelmiştir yahut bulamasa da bir gün bulacağı umuduyla onun yanında kalmış ve ilişkiyi ayakta tutabilmek için çabalamıştır. Denilebilir ki Handan, Hüsnü Paşa'da bulmak istediği sevgi ve ilgiyi bulabilse Refik Cemal'e yaklaşmayacaktır; ancak Handan ne kadar çok sevgi verirse onun tam zıddı ile karşılaşır ve bu da onu ilgi ve alakasından emin olduğu Refik Cemal'e yönelmesi ile neticelenir. Handan'ın “Ben onu çok seviyorum, körlerin ziyayı sevdiği gibi seviyorum. O yanımda olmasa bütün hayat vazifelerim duracak zannediyorum” (Adıvar, 2017: s.216) şeklindeki sözleri Refik Cemal'e kurtarıcılık atfettiğini gösterir.

Beauvoir, kadının evliliğe hapsedildiği halde, erkeğe cinsel arzularını doyurma hakkının örtük ya da açık bir şekilde tanıdığından; kadın için tensel edim, yasa ya da din tarafından kutsanmadıkça bir hata, bir

⁵ Neriman'ın da resmine bakarak Refik Cemal'i kabul etmesi Refik Cemal'in kişilik özelliklerinden

önce dış görünüşüne verdiği ehemmiyet ile açıklanabilir.

düşüş, bir yenilgi ya da zaaf olarak görüldüğünden ve kadının onurunu korumak zorunda olduğundan, “teslim” olursa, “düşerse” aşağılanacağından söz eder (Beauvoir, 2021: s.106). Hüsnü Paşa'nın istediği kişiyle istediği yer ve zamanda birlikte olması Hüsnü Paşa'nın kendisi ve çevresi tarafından meşru kabul edilirken Handan'ın şu sözleri Beauvoir'nın görüşünü doğrular niteliktedir:

Ben o kadar kokmuş, o kadar tefessüh etmiş bir leke, bir et parçasıyım, başka bir şey değil. Değil cennet, hatta cehennem, cehennem en yakıcı, en işkence edici derinlikleri bile beni kusup atmalı. Ben ebediyen hiçbir yerde kendime yer bulmamalıyım. Hava, deniz ve esir beni reddetmeli, vücudumu tabiatın hiçbir unsuru kabul etmemeli, ruhumu hiçbir ahret, hiçbir mabut, ebediyen kovularak, ebediyen yüzümü, mülevves yüzümü, günahkâr ruhumu örtmek, saklamak için bucak bucak gitmeli, sürünmeli, kahrolmalıyım! (...) Çekil Handan, senden iğreniyorum; çekil Handan, seni mahvetmek, yok etmek istiyorum. Fakat eczanın dağılacağı sulardan, topraklardan utanıyorum! Onlar o kadar alçak bir şey daha almamışlardır, almayacaklardır (Adıvar, 2017: s. 229).
(...)

Ben günahkâr oldum ve beni müntakim bir kudret takip ediyor (Adıvar, 2017: s.234).

Aşağılanan ve sefil bir günahkâr olduğunu ve bu günahlarıyla Yahuda'ya karşılık geldiğini düşünen Handan'ın sayıklamaları esnasında yine Hüsnü Paşa'yı düşündüğü görülür. “Niçin beni bu hıyanetten menetmedin? Niçin kalbinin eşiğinde senelerce inledim? Niçin ben kalbinin kapısına geldiğim gün bana: “O kalp değil bir cümle-i asabiyedir,” demedin” (Adıvar, 2017: s.234) şeklindeki isyanına karşılık Hüsnü Paşa, Handan'ın cenazesine dahi metresiyle gelir. Hüsnü Paşa'nın bu tutumu aldatmada bir beis görmediğini yansıtır. Netice itibariyle Handan'ın sevmek ve sevilme arzusu yerine getirilmez oysa onun istediği yalnız budur. Handan sevilme, sevmek, birine ait olmak, birinin kendisine ait olması noktasındaki arzularını şu şekilde ortaya koyar:

Ne olurdu, sade ve sakin bir hayat arkadaşına olaydı. Fakat benim, tamamen benim olaydı; her gün yanımda, gecelerin bana çocukluğumdan beri verdiği aciz bir haşmetle sokulduğum göğüs, sabahleyin yanımda uyanan gözlerin umku hep benim, hep benim olaydı. Hatta bir kör, bir budala, bir hasta, hiç

kimsenin bakamayacağı, herkesin attığı bir sakat, bir alil olaydı, fakat benim olaydı! Kaybetme korkusu olmayaydı ve benim mahremiyetimde geçen saatleri başkalarıyla tekrar ettiğini, aynı evza, aynı, nazar aynı kelimelerle başka kadınları sevdiğini duymayaydım. Bu mariz ve fazla canlı muhayyilem benim dediğim bir adamın başkalarının, hem her ne suretle başkalarının olduğunu görerek bu azap dakikalarını yaşatmasaydı (Adıvar, 2017: s.137)...

Clarissa P. Estés *Kurtlarla Koşan Kadınlar "Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler"* adlı eserinde yakınmadan boyun eğmenin kahramanlık gibi görünebileceğinden ama aslında baskının daha da artmasına ve biri fazla iyi, diğeri fazla talepkâr olan iki karşıt doğanın arasında çatışmanın doğmasına neden olduğunu ifade eder (Estés, 2020: s.103). Handan da yakınmadan boyun eğdiği için baskının daha fazla artmasına neden olur; ancak birbirine zıt karakterlerin bir aradalığının mümkün olamayacağını fark edemeyen, fark etse de bir kopuş gerçekleştirmekten korkan Handan'ın yanlış kararlar vermesi, bu yanlış kararlardan ders çıkaramaması, kendi kendisine bir rehberlik edememesi bedbaht bir yaşam sürmesi ile neticelenir.

Sonuç

Colette Dowling tarafından literatüre kazandırılan Sindrella kompleksi kadının bağımsızlıktan korkmasını ifade etmektedir. Kendi refahından sorumlu olmaktan korkan kadının bir ötekine duyduğu ihtiyacın dayanılmazlığı ve ötekinin yokluğunda kendini çıplak hissetmesi olarak tanımlanabilecek Sindrella kompleksi kadının kendi benliğinden uzaklaşmasına, öz-saygısının yok olmasına, kendi değerini bir ötekinin belirlemesine izin vermesine, her şeyi kabul edici olarak algılanmasına ve bu nedenle de çeşitli istismara maruz kalmasına sebebiyet verir. Halide Edib Adıvar'ın *Handan* romanında da Sindrella kompleksinin izleri mevcuttur. Herkesten farklı, idealleri uğruna çok çalışan, öz saygısı yüksek, bağımsızlıktan korkmayan Handan'ın Nâzım'a karşı hissettiği zihni ve bedeni yakınlığa Nâzım'ın yalnız zihnen ortak olması Handan'ın tüm ilerlemesini durdurmasına ve bir daha ilerleme gösterememesine sebebiyet verir. Bu noktada Handan'ın kendisine örnek alabileceği yahut yol gösterecek birinin olmayışı Handan'ın kendi kendisinin rehberi olmasını zorunlu kılar; ancak tökezlediği, yolunu şaşırdığı yerde kendine bir yön bulamayan Handan'ın benliğini inşa etme noktasında eksik olduğu

görülür. Bu sebeple Handan'ın yaşamı ile ne yapacağını bilemediğini söylemek mümkündür. Örneğin bir taraftan ülkeyi muasır medeniyetler seviyesine ulaştırmak isterken kadınsılığını yitirmekten korkar; güzelliğe, sevmeye ve sevilmeye her şeyden daha çok kıymet verir. Handan'ın ideal olana uymaya çabalarken ruhunun sevgiye duyduğu açlığı doyurma telaşı içine düşmesi maksat uğruna bir evlilikten -güya- aşk evliliği yapması ile neticelenir. Samimi olduğuna inandığı ilk sevgiye tutunan Handan'ın -sözel olarak ifade etmese de- evliliğe bir kutsallık atfettiği görülür. Handan'ın zihninde bu kutsiyet evliliğin her ne olursa olsun bozulmaması gerektiği yönünde kendisine yer bulur. Hüsnü Paşa'nın başta gösterdiği ilgi ve alakanın zamanla artmamasının yanı sıra giderek azalması; hakaretlere, aşağılamalara varır tarzdaki tutumu ve hatta aldatması Handan'ın bir tepki vermesini gerektirir; ancak o tepkisizliğini sürdürerek pasif bir tutuma sahip olduğunu gösterir. Handan'ın yaşanılanlara tepkisiz kalmasının ardında gördüğü ilk sevgiyi kaybetmek istememesi yatmaktadır.

Handan'ın kişiden çok ilişkiye bağımlılık duyması; Nâzım'ın ölümünden sonra ani bir karar ile Hüsnü Paşa ile evlenmesi; yurtdışına gitmeyi kabul etmesi;

evliliği boyunca önceden kurduğu hayallerini tek bir kez bile hatırlamaması; benliğini yaralayacak, küçük düşürecek olaylara maruz kalmasına rağmen Hüsnü Paşa'nın yanında yer almayı istemesi; kendi dünyasında yaşamak yerine Hüsnü Paşa'nın dünyasında yaşamayı tercih etmesi; hayatını sorgulamaması; yaşadığı olumsuzluklara daima katlanması Sindrella kompleksine yakalandığını gösterir. Handan'ın ötekileştirilmesi ve bir nesne olarak kabul edilmesi karşısında bunlara karşı herhangi bir tepki göstermemesi pasif bir kadın olduğunu gösterir ve bu pasifliğin Sindrella kompleksinin en belirgin niteliği olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynakça

- Adivar, Halide Edib, *Handan*, Can Yayınları, İstanbul, 2017.
- Beauvoir, Simone de, *İkinci Cins* (çev. Gülnur Acar Savran), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2021.
- Dowling, Colette, *Sindrella Kompleksi: Çağdaş Kadının Bağımsızlık Korkusu* (çev. Selçuk Budak), Öteki Psikoloji, Ankara, 1998.
- Estés, Clarissa P. *Kurtlarla Koşan Kadınlar "Vahşi Kadın Arketipine Dair Mit ve Öyküler"* (çev. Hakan Atalay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020.